

*prof. dr hab. Józefa Famielec*¹

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

Katedra Polityki Przemysłowej i Ekologicznej

Odpowiedzialność, wolność, sprawiedliwość, efektywność a przedsiębiorczość

WSTĘP

Przedsiębiorczość stanowi złożoną kategorię, różnorako definiowaną. W nauce o zarządzaniu dominuje pragmatyczne traktowanie przedsiębiorczości jako biznesu. Przedsiębiorczość to nie tylko biznes, ale przede wszystkim zachowania ludzi tworzących warunki działalności gospodarczej, relacje społeczne i realizujących procesy gospodarcze. W rezultacie, w działalności gospodarczej dokonuje się synergia motywów oraz paradygmatów zarobkowych oraz społecznych, które bywają często w konflikcie dla pojedynczego podmiotu (i jego interesariuszy). W konkurencyjnej gospodarce przedsiębiorcy podporządkowują swoje działania potrzebom samofinansowania i osiągnięcia zysków. Te nie dają się oddzielić od społecznego (duchowego, ludzkiego) charakteru wszelkich procesów gospodarowania.

Przedsiębiorczość stanowi istotę i treść działania ludzi i podmiotów na rynku. Stanowi podstawowe kryterium społecznej odpowiedzialności tych działań. Może być sprowadzona do cech, postaw przedsiębiorcy, menedżera lub przedsiębiorstwa (Sudoł, 2008, s. 33).

Przedsiębiorczość wpisuje się w prawny, socjopsychologiczny i etyczny model przedsiębiorstwa, jako kontraktualnego systemu społeczno-gospodarczego. Prawo stanowi regulację działalności gospodarczej, w którym państwo tworzy instrumenty i zasady oddziaływania na kształtowanie się podmiotów gospodarczych (Wierzbicki, 2011, s. 32). Prawne atrybuty przedsiębiorstwa dopełnia model socjopsychologiczny, który pozwala analizować przedsiębiorstwo jako system społeczny. Głównym aktywem przedsiębiorstwa są ludzie, ich wiedza, kompetencje, ale i ich uczciwość, skłonność do ponoszenia odpowiedzialności. To ludzie – pracownicy, kadra zarządzająca, ożywiają majątek i mogą prowadzić do osiągnięcia

¹ Adres korespondencyjny: Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, ul Rakowicka 27, 31-510 Kraków, tel. +48 12 29 35 332/334; e-mail: famielej@uek.krakow.pl. ORCID: 0000-0001-5248-8472.

celów przedsiębiorstwa – finansowych, ekonomicznych, społecznych. Muszą oni postępować zgodnie z filozofią, socjologią, psychologią.

Celem artykułu jest próba opisu przedsiębiorczości przez takie społeczne atrybuty/cechy działań przedsiębiorców, jak: odpowiedzialność, wolność, sprawiedliwość i efektywność. Wolność gospodarza stanowi najważniejsze, pożądane prawo przedsiębiorców, ale warunkiem korzystania z niej jest odpowiedzialność. Ponośzenie i egzekwowanie odpowiedzialności jest ściśle związane ze sprawiedliwością i niezbędną w działalności gospodarczej efektywnością.

Ramy artykułu pozwalają tylko na koncepcyjne ujęcie wyodrębnionych kryteriów/atributów przedsiębiorczości. Wykorzystano teorię i filozofię wolności J. Tischnera, F.A. Hayeka, teorię zacofania A. Gerschenkrona, teorię bogactwa i nędzy D.S. Landesa, teorię sprawiedliwości J.H. de Soto.

PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ A ZACOFANIE

Fundamentalna teoria przedsiębiorczości została rozwinięta przez L. Misesa, F.A. Hayeka i I. Kirznera (de Soto, 2009, s. 318). Przedsiębiorca to każdy ludzki podmiot, który inteligentnie podejmuje wszystkie swoje działania, reaguje na pojawiające się w jego otoczeniu szanse osiągnięcia subiektywnego zysku i czyni wszystko, aby je wykorzystać (Famielec 2018a, s. 69–82). Spośród wielu funkcji przedsiębiorczości szczególne znaczenie przypisuje się koordynacji. W praktyce koordynacja polityki narodowej może być zawodna. Rolę ekonomii i koordynacji w polityce gospodarczej omawia (Famielec 2018b, s. 27–34). Napotyka bowiem rozmaite przeszkody i nigdy nie ma gwarancji, że w każdej sytuacji okaże się ona lepszym rozwiązaniem niż jej brak (Rosati, 2017, s. 861).

Szczególnym obszarem pogwałcenia zasad prawnych i zaburzeń w koordynacji przedsiębiorczości jest polityka pieniężna, w tym sztuczna ekspansja kredytu i inwestycji, stosowana zwłaszcza przez banki centralne. Zazwyczaj kończy się ona głębokim kryzysem. Szkodliwość sztucznej ekspansji kredytu polega na tym, że nie opiera się ona na dobrowolnych oszczędnościach gospodarstw domowych, lecz na nowo tworzonych na rynkach pożyczkach, udzielanych przy bardzo niskich stopach procentowych (w ujęciu realnym nawet ujemnych). Wywołuje to działania spekulacyjne, zwłaszcza znaczny wzrost cen dóbr kapitałowych, nieruchomości i reprezentujących je papierów wartościowych, wymienianych na giełdach, których indeksy mocno wzrastają. Następuje szokowy wzrost ilości pieniądza w obiegu, nieuzasadniony wzrostem produktywności, nowych technologii oraz ważnych innowacji w obszarze przedsiębiorczości. Zatem to impulsy pieniężno-kredytowe mają zasadniczy wpływ na redukcję cen dóbr i usług konsumpcyjnych a nie wzrost produktywności. Szoki pieniężne zakłócają zatem proces rozwoju gospodarki (de Soto, 2009, s. XV–XVI).

Zwraca się także uwagę na towarzyszące sztucznej ekspansji kredytu porzucanie tradycyjnych od wieków zasad rachunkowości, w tym wyceny wartości ak-

tywów bilansowych, tradycyjnej zasady ostrożności, na rzecz zasady wartości godziwej. Wartość godziwa zaś, z nazwy atrakcyjna i bardziej obiektywna niż koszt historyczny, pod wpływem euforii i presji na wzrost wartości księgowych do wartości giełdowych (nieortodoksyjnych przypuszczeń i subiektywnych standardów inwestorów), powoduje dalsze sztuczne wzrosty cen aktywów finansowych notowanych na giełdzie. Coraz częściej zachowania te nazywa się „grzechem twórczej rachunkowości wartości godziwej”. Kreowany jest w ten sposób sztuczny „efekt bogactwa”, który prowadzi do błędnej alokacji papierowych zysków, rozkładu ryzyka i błędnych decyzji przedsiębiorców z punktu widzenia ich długofalowego rozwoju (de Soto, 2009, s. XIX–XX).

Słabo docenianym historycznym czynnikiem przedsiębiorczości i nierówności w bogactwie narodu jest zacofanie. A. Gerschenkron, twórca modelu spóźnionego rozwoju gospodarczego i koncepcji zacofania, szczególnie podkreślał mobilizację kapitału i w swojej koncepcji zacofania wyróżnił trzy poziomy krajów (Gerschenkron, 1962):

- Kraj z dużymi zasobami prywatnego bogactwa i zasobnymi bankami, zdolnymi finansować przemysł z majątków rodzinnych, drobnych pożyczek i reinwestowania zysków.
- Biedniejszy kraj z mniej licznymi i nie tak wielkimi prywatnymi fortunami, których jedna wystarcza na finansowanie przemysłu, jeśli uda się utworzyć banki inwestycyjne, które zmobilizują rozproszone środki.
- Kraj jeszcze uboższy, gdzie prywatnego bogactwa nie wystarcza i tylko państwo może finansować rozwój przemysłu, finansując banki inwestycyjne lub/i udzielając subwencji.

Takie ujęcie było krytykowane, ale mówiono też o cnocie z opóźnienia, czyli że spóźnialscy muszą uczynić specjalne kroki – pozyskać wiedzę, by zrekompensować swe zacofanie i zmiany, jakie gdzie indziej zaszyły i potrafią przy tym uniknąć niektórych błędów (Landes, 2017, s. 312). Nadrabianie zacofania wymaga nie tyle pieniędzy na zakup cudzych dóbr i usług, co oświaty, specjalistycznych umiejętności, technologii i starać się robić samemu, bo bogactwo to wiedza. Współczesny model technologicznej dyfuzji i rozwoju polegającego na nadganiu to ciężka próba dla zamkniętych. Bogate kraje przemysłowe, utrzymując się w czołówce badań naukowych, przechodząc do nowych, rozwijających się dziedzin, ucząc się od innych, kultywując zdolności i wiedzę mogą utrzymywać stale tempo wzrostu. Mogą też pomagać przegranym w opanowaniu nowych umiejętności, uzyskaniu nowej pracy. Wiele zależy od ich ducha przedsiębiorczości, poczucia tożsamości, zaangażowania na rzecz wspólnego dobra, samooceny, umiejętności przekazania tych atutów nowym pokoleniom.

Dla ubogich krajów bardziej niż pomoc zagraniczna liczy się praca, oszczędzanie, uczciwość, cierpliwość, wytrwałość. Żadne upelnomocnienie nie jest tak skuteczne jak osiągnięte własnymi siłami. Pomoc przysparza szczęścia, ale praca produktywności. Trzeba jasno określać cele by lepiej wybrać środki (Landes, 2017, s. 584–585). Żadne społeczeństwo nie jest wolne od pokusy brania kosztem wytwa-

rzania. Tylko trening moralny i czujność mogą ją pohamować. Rolę do spełnienia ma tu także aktywna polityka państwa. Ale rządy są w stanie popełnić nie mniej błędów niż biznesmeni kształtując i rozgrywając rynek i odwrotnie. Wiele zależy od celu, który próbuje się maksymalizować: bogactwo, równość, bezpieczeństwo zbawienie czy coś jeszcze innego (Kuttner, 1997).

ODPOWIEDZIALNOŚĆ W FILOZOFII

Odpowiedzialność jest wpisana w sferę świadomego ludzkiego działania, za którego skutki trzeba odpowiadać (Sartre, 1965, s. 368).

W interesującym studium, dotyczącym społecznej odpowiedzialności i wolności gospodarczej, podkreśla się, że podejście do odpowiedzialności jest zróżnicowane w poszczególnych nurtach zarządzania. Szczególnie istotne jest behawioralne traktowanie odpowiedzialności „za kogoś”, w tym zwłaszcza pracodawcy za pracownika (Lulewicz-Sas, 2016, s. 21). W swojej nowej książce R. Kuttner proponuje kurs powrotny do „zdrowego kapitalistycznego społeczeństwa”, które faworyzuje prawa pracownika tak samo jak korporację (Kuttner, 2017).

Odpowiedzialność była i jest przedmiotem zainteresowania filozofii i teologii. Warto tu przywołać zwłaszcza J. Tischnera. Logiką życia – stwierdza – jest wolna i pełna miłości wzajemna wymiana darów (darowanie siebie). J. Tischner sprowadza te i inne problemy do odpowiedzialności filozofii. Filozofia może być bliska zdrady, gdy nie zauważa realnych problemów człowieka (Tischner, 1999). Tischner był wierny przekonaniom innych, np. G. Marcela (francuskiego filozofa), że odpowiedzialność dotyczy także filozofii. Polega ona na ocenie zmian, jakie dynamiczny rozwój techniki faktycznie wprowadza do obyczajów i myślenia, aż po sferę wierzeń, a jednocześnie na przypominaniu o tym, co niezniszczalne i bez czego ów rozwój musi się przemienić w klęskę. Obowiązkiem filozofa jest absolutna pokora, ale nie uleganie sloganom, których we wszystkich krajach dostarcza aktualna rzeczywistość (Ponikło, 2013, s. 198–199). Komentatorzy twierdzili jednak, że J. Tischner ulegał politycznym i towarzyskim wpływom (Ponikło, 2013, s. 99).

J. Tischner często przywoływał motto pracy filozoficznej „trzeba mieć miłość w myśleniu”. Podkreślał zawsze wzajemne relacje antropologii i teologii. Praca nad nadzieją solidarność i miłością, była próbą mówienia nie tylko o człowieku, ale i o Bogu, zawsze tak, aby najpierw poskładać rozbity obraz człowieka (Tischner, 1999). Pobożność nie wyklucza krytycyzmu, a filozofia nie może być oderwana od codziennego doświadczenia ludzi. Słabość nauk humanistycznych polega na mówieniu nie o rzeczywistym człowieku, tylko o abstrakcyjnym, teoretycznym konstrukcie. Potrzebny jest drugi człowiek, by podmiot poznający mógł ukonstytuować wspólny, naprawdę obiektywny świat, który jest darem człowieka (Ponikło, 2013, s. 179). Konieczny jest wybór z dorobku filozofa tych odpowiedzi, które najpełniej zaspokajają ciekawość, a nie tych, które mimo ułomności są przyjmowane, ponie-

waż pasują do przyjętego systemu. To rodzi pytanie, czy uprawianie filozofii (podobnie jak i innych nauk) jest etycznie obojętne wobec określonej rzeczywistości? Tischner udzielał odpowiedzi – za Sokratesem i Kartezjuszem – filozofia jest taka, jaki jest etos filozofa. W szczególności powinna to być filozofia nadziei. Filozof składa świadectwo swoim myśleniem, które postrzegane jest jako służba człowiekowi w epoce rwanej wiatrami historii (Ponikło, 2013, s. 180, 184).

Duchowa droga filozofa to uświadamianie sobie kolejnych niesprawiedliwości. Człowiek współczesny wkroczył w okres kryzysu nadziei. Filozofia jest odpowiedzialna za kondycję człowieka (Ponikło, 2013, s. 176–177, 196).

WOLNOŚĆ A SPRAWIEDLIWOŚĆ W PRZEDSIĘBIORCZOŚCI

Człowiek ma możliwość wyboru, ale musi ponosić konsekwencje swoich wyborów – swoich czynów, otrzymywać pochwały lub spotykać się z karami, np. traci zainwestowany kapitał (Hayek, 2011, s. 81).

W myśleniu o wolności istotne znaczenie ma rozróżnianie *wolności od czegoś* i *wolności do czegoś*. Ta pierwsza oznacza wolność negatywną, rozumianą jako brak zewnętrznego przymusu, ta druga oznacza wolność pozytywną, w której akcentuje się moment wyboru i możliwość jego zaistnienia – „wolność do”, czy też „prawo do” czegoś.

Uzasadnione pragnienie jednostki wolności, większego bezpieczeństwa materialnego i socjalnego może być wypełnione jedynie poprzez wzrost powszechnego dobrobytu. Z kolei wzrost powszechnego dobrobytu może zapewnić poczucie godności, a poprzez to pewności i niezależności od wszelkich władz. Stąd na rynku pracy pożądane są reformy związane z rozwojem przedsiębiorczości.

Niesprawiedliwość uznaje się za przyczynę bogacenia się jednych a nędzy innych krajów. W badaniach nad bogactwem narodów i jego rozkładem na mapie świata zauważa się, że większość krajów słabo rozwiniętych leży w strefie zwrotnikowej i podzwrotnikowej, między Zwrotnikiem Raka a Zwrotnikiem Koziorożca (Kamarck, 1976, s. 4). Niechętnie przyznaje się, że dzisiejsze ubogie kraje żyją w zupełnie innych warunkach naturalnych, niż żyły kraje bardziej rozwinięte w przedindustrialnej fazie rozwoju i że nierówności stwarza sama natura (Landes, 2017, s. 221–223).

Kryterium sprawiedliwości powinno być atrybutem zwłaszcza relacji społecznych. Opiera się na tradycyjnych zasadach moralności, które pozwalają ocenić zachowanie jednostki jako sprawiedliwe lub niesprawiedliwe, na podstawie ogólnych i abstrakcyjnych zasad prawnych, regulujących prawa własności, zgodnie z którymi ludzie mogą zawłaszczać wszystko, co jest rezultatem ich własnej przedsiębiorczej kreatywności (de Soto, 2010, s. 340). Alternatywne kryteria sprawiedliwości są traktowane jako niemoralne.

Do takich koncepcji zalicza się *sprawiedliwość społeczną*. Jej rdzeniem jest ocena sprawiedliwości konkretnych rezultatów procesów społecznych w specy-

ficznych okolicznościach, niezależnie od tego czy ich zachowanie jest zgodne z ogólnymi zasadami prawnymi i moralnymi. Sprawiedliwość społeczna – zdaniem J.H. de Soto – występuje w statycznym świecie, gdzie dobra i usługi są dane, a jedynym problemem jest ich dystrybucja (de Soto, s. 340). Koncepcję sprawiedliwości społecznej uważa za złudną i niemoralną z trzech punktów widzenia:

- narusza ona tradycyjne zasady własności, które zostały sformułowane przez prawo zwyczajowe i które kształtują nowoczesną cywilizację (ewolucjonistyczny punkt widzenia),
- nie ma możliwości zorganizowania społeczeństwa na bazie tej koncepcji, bowiem systematyczny przymus konieczny do redystrybucji dochodu hamuje swobodne praktykowanie przedsiębiorczości², a więc również kreatywność i koordynację (teoretyczny punkt widzenia),
- narusza zasadę moralną, że wszyscy ludzie mają naturalne prawo do rezultatów swojej przedsiębiorczej kreatywności (etyczny punkt widzenia).

Zinstytucjonalizowana pomoc ze strony państwa w legitymizowaniu tej koncepcji powinna zanikać.

EFEKTYWNOŚĆ PRZEDSIĘBIORCZOŚCI

Wolność i sprawiedliwość ma swoje przełożenie na aktywność gospodarczą przedsiębiorców, rozumianych jako osoby prawne, podejmujące działalność zarobkową na własny rachunek. Ich działania podporządkowane są zwłaszcza efektywności³. W tradycyjnym podejściu zasada efektywności podporządkowana jest kryterium Pareto. Oznacza ono taki podział dostępnych dóbr, że nie można poprawić sytuacji jednego podmiotu (dostarczyć mu większej ilości dóbr) nie pogarszając sytuacji któregokolwiek z pozostałych podmiotów. Wolna wymiana dóbr, prowadzi do efektywnej alokacji w ujęciu Pareto, ale przy założeniu braku istnienia kosztów transakcyjnych, których źródłem są przede wszystkim efekty zewnętrzne. Nieoptymalna w ujęciu Pareto alokacja zasobów wyraża się w rozbieżności między ceną rynkową dobra, z którego produkcją łączy się powstawanie efektów zewnętrznych, a jego społecznymi marginalnymi kosztami produkcji (Graczyk, 2005, s. 14 i n.). Poziom produkcji jest większy, a zużycie czynników produkcji jest nadmierne

² Koncepcja człowieka jako twórczego aktora implikuje – według I. Kirznera – aksjomat, że wszyscy ludzie mają naturalne prawo do owoców ich przedsiębiorczej twórczości, co rozwija wiele jego publikacji, ale w szczególności książka (Kirzner, 1989).

³ Termin „efektywność” etymologicznie wywodzi się od łacińskiego słowa *efficiens*, które z kolei ma swoje źródło w łacińskim czasowniku *ex facio* oznaczającym *otrzymać coś od* (de Soto, 2010, s. 11). Koncepcja efektywności ma swoje początki w starożytnej Grecji, w której termin „ekonomia” oznaczał zarządzanie rodzinnym domem i majątkiem.

w stosunku do optymalnego optimum. Jeśli alokacja nie jest efektywna, to można poprawić sytuację niektórych uczestników bez pogarszania sytuacji innych, co jest bardzo pożądane, ale co nie może mieć miejsca w sytuacji występowania efektów zewnętrznych.

Efektywność statyczna opiera się na pomyślnym zarządzaniu dostępnymi lub danymi zasobami w taki sposób, aby uniknąć marnotrawstwa. Przyjmując za Ksenofontem, twórcą greckiej ekonomii, oznacza to utrzymanie domu w dobrym stanie, a również uważnego nadzorowania dóbr, doglądania ich oraz dbanie o nie (de Soto, 2010, s. 11). Taka koncepcja efektywności przetrwała długo, znalazła swoje rozwinięcie w dość powszechnej, mechanistycznej teorii równowagi Walrasa (Skousen, 2012, s. 298). Koncepcja ta zakłada zrównanie się ceny popytu i ceny podaży czyli równość popytu i podaży (Woźniak, 2008, s. 32). Makroekonomia walrasowska bada i akceptuje istnienie unikalnego punktu równowagi na poziomie zagregowanym, do którego zdąża gospodarka.

Do sfery instytucji społecznych znacznie bardziej odpowiednie jest kryterium efektywności dynamicznej. W podejściu Ksenofonta oznaczała ona próbę powiększania majątku drogą przedsiębiorczego działania i prowadzenia przedsiębiorstwa. Nie jest tu celem unikanie utraty zasobów, lecz ich powiększanie dzięki handlowi – kupowaniu tam, gdzie one występują w obfitości, a zatem i są niedrogie, a sprzedawanie tam, gdzie występuje ich niedostatek i są ceny wyższe.

Efektywność w działalności gospodarczej kreowana jest przez człowieka jako jednostkę i jako przedsiębiorcę.

Człowiek jako jednostka jest egoistą (Zrozum, 2013). A. Smith zauważał: „Prawie ciągle potrzebujemy pomocy swoich bliźnich i na próżno szukamy jedynie ich życzliwości...” (Gałęcki, 2012). Jest bardziej prawdopodobne, że człowieka nakłoni się do pomocy, gdy przemówi się do jego egoizmu i pokaże, że dla niego samego jest korzystne to, co on żąda od innych. Każda propozycja społeczna, w tym biznesowa jest oparta na logice wynikającej z istoty egoizmu człowieka: „daj mi czego ja chcę, a ty otrzymasz to, czego ty chcesz” (Gałęcki, 2012). Zwracamy się nie do humanitarności, lecz do egoizmu człowieka, mówimy nie o potrzebach, lecz o ich korzyściach. Zysk powinien uwzględniać nie tylko wartości materialne (korzyści finansowe), lecz i inne dobra, do których dąży człowiek.

Człowiek jako przedsiębiorca bywa nieracjonalny w swoich dążeniach, nawet gdy funkcjonuje w systemie społeczno-gospodarczym lepszym niż dziki kapitalizm. Już A. Smith zwraca uwagę, że oczekiwanie wysokich zysków lub też ulg w ich opodatkowaniu stanowi zaprzeczenie społecznej odpowiedzialności za dobro ogółu, a jest wyrazem egoizmu jednostek, korzystających z korzyści takich przywilejów (Smith, 2007, s. 528–529). Opodatkowanie dochodów z zysków jest naturalnym zjawiskiem, procesem i obowiązkiem podmiotów i pracowników w każdym systemie społeczno-gospodarczym, o charakterze demokratycznym.

Zgoda na istnienie i funkcjonowanie państwa, w tym państwa chroniącego jednostkę i społeczeństwo jako całość, oznacza zgodę na dzielenie się swoimi dochodami i redystrybucję dla tych, którzy nie są w stanie ich osiągać. Odpowiedzialność przedsiębiorców w tym zakresie oznacza więc troskę o tworzenie dochodów i dzielenie się nimi z państwem. Naturalną konsekwencją tej troski przedsiębiorców na rynku jest to, że część przymusowych danin (np. VAT) przerzucają oni w cenę, obciążając nią nabywców (innych producentów, konsumentów, urzędników państwa) lub też obniżają swój dochód, co z kolei obniża podatki, a tym samym świadczenia społeczne dla innych, którzy ich potrzebują. utrzymanie tych świadczeń nieuchronnie prowadzi do dodatkowego obciążenia innych większymi podatkami. Bez względu na to, komu te podatki są podnoszone, zawsze oznacza to naruszenie zasad wolności i sprawiedliwości, które – jak to podkreślono – są podstawowym kryteriami społecznej odpowiedzialności w sferze gospodarczej. Stanowi to jeden z argumentów uznania koncepcji sprawiedliwości społecznej uważa za złudną i niemoralną.

ZAKOŃCZENIE

Celem artykułu uczyniono opis społecznych atrybutów przedsiębiorczości, Sprowadzono je do: odpowiedzialności (za skutki podejmowanych działań) wolności (w wyborze obszaru działania, celów, środków, strategii, ale nie kosztem drugiego), sprawiedliwości (zasad moralnych, wkładu pracy) oraz efektywności (osiągania zwiększonych efektów z ponoszonych nakładów). Przedsiębiorcy jako osoby prawne podejmujące działalność gospodarczą, są zmuszeni wypracować przychody niezbędne do zapewnienia bieżącej i rozwojowej działalności. Zatem ich decyzje są – w naturalny sposób – podporządkowane efektywności ekonomicznej, zwłaszcza finansowej. Ale wiedza o społecznym charakterze przedsiębiorczych działań, zależnościach społeczno-gospodarczych na poziomie mikroekonomicznym i makroekonomicznym, a w szczególności udział człowieka w tych działaniach wymuszają racjonalność gospodarowania nie tylko w wymiarze ekonomiczno-finansowym, ale i społecznym. Sięganie po wolność w działaniu nie może odbywać się bez odpowiedzialności za te działania, ta zaś jest weryfikowana sprawiedliwością w ocenie wkładu pracy i możliwości podmiotów. Społeczne postawy przedsiębiorców (odpowiedzialność, sprawiedliwość) to przejaw coraz bardziej niezbędnej racjonalności (nie zapewni się własnego rozwoju bez rozwoju innych), zwłaszcza w długim czasie. Powstaje jednak pytanie, czy regulacje prawne, normy społeczne, systemy wartości w ocenie biznesu doceniają, czy zniechęcają do osiągania efektów synergicznych: odpowiedzialności, wolności, sprawiedliwości, efektywności w przedsiębiorczości?

BIBLIOGRAFIA

- De Soto, J.H. (2009). *Pieniądz, kredyt bankowy i cykle koniunkturalne*. Warszawa: Instytut Ludwiga von Misesa.
- De Soto, J.H. (2010). *Sprawiedliwość a efektywność*. Warszawa: Fijorr Publishing.
- Encykliki Ojca Świętego bł. Jana Pawła II. (2012). Kraków: Rafael.
- Famielec, J. (2018a). Rola ekonomii w polityce gospodarczej na przykładzie koncepcji Społecznej Gospodarki Rynkowej Ludwika Erharda. *Biuletyn PTE*, 81 (2), 26–33.
- Famielec, J. (2018b). Rola przedsiębiorczości w społecznej gospodarce rynkowej (wzorce Erharda i Euckena). W: E. Mączyńska, P. Pysz (red.), *Społeczna Gospodarka Rynkowa: Polska i integracja europejska* (s. 61–89). Warszawa: Polskie Towarzystwo Ekonomiczne.
- Gałęcki, S. (2012). Przedefiniujmy pojęcie zysku. *Pressje*, 1, 51–57.
- Gerschenkron, A. (1962). *Economic Backwardness in Historical Perspective: A Book of Essays*. Cambridge: Harvard Univ. Press.
- Graczyk, A. (2005). *Ekologiczne koszty zewnętrzne. Identyfikacja, szacowanie, internalizacja*. Białystok: Wyd. Ekonomia i Środowisko.
- Hayek, F.A. von (1969). Three Elucidations of the Ricardo Effect. *Journal of Political Economy*, 77 (2), 274–285.
- Hayek, F.A. von (2011). *Konstytucja wolności*. Warszawa: Wyd. Naukowe PWN.
- Kamarck, A.M. (1976). *The Tropics and Economic Development: A Provocative Inquiry into the Poverty of Nations*. Baltimore and London: John Hopkins Univ.
- Kirzner, I. (1989). *Discovery, Capitalism and Distributive Justice*. Oxford and New York: Basil Blackwell.
- Kuttner, R. (1997). *Everything for Sale: The Virtues and Limits of Markets*. New York: Kopf.
- Kuttner, R. (2017). *Can Democracy Survive Global Capitalism?*, New York: W.W. Norton & Company.
- Landes, D.S. (2017). *Bogactwo i nędza narodów*. Warszawa: Warszawskie Wydawnictwo Literackie.
- Lulewicz-Sas, A. (2016). *Ewaluacja społecznie odpowiedzialnej działalności przedsiębiorstw*. Białystok: Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej.
- Marcel, G. (1974). *Testament filozoficzny*. *Znak*, 26 (7–8), s. 978–988.
- Ponikło, T. (2013). *Józef Tischner myślenie według miłości. Ostatnie słowa*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Rosati, D.R., 2017, *Polityka gospodarcza. Wybrane zagadnienia*, SGH, Warszawa: SGH.
- Sartre, J.P. (1965). *Wolność i odpowiedzialność*. W: L. Kołakowski (red.), *Filozofia egzystencjalna*, Warszawa: PWN.
- Skousen, M. (2012). *Narodziny współczesnej ekonomii*. Warszawa: Fijorr Publishing.
- Smith, A. (2007). *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*. Warszawa: Wyd. Naukowe PWN.
- Sudoł, S. (2008). *Przedsiębiorczość – jej pojmowanie, typy i czynniki ją kształtujące*. W: K. Jaremczuka (red.), *Uwarunkowania przedsiębiorczości – różnorodność i zmienność* (s. 29–46). Tarnobrzeg: PWSZ.
- Tischner, J. (1999). *Myślenie w odwrocie*. Kraków: Znak.

- Wierzbicki, J. (2011). Ekonomiczna analiza regulacji prawnych przedsiębiorczości. W: I. Lichniak (red.), *Determinanty rozwoju przedsiębiorczości* (s. 29–61). Warszawa: Oficyna Wydawnicza AGH.
- Woźniak, M.G. (2008). *Wzrost gospodarczy. Podstawy teoretyczne*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.
- Zrozum rozum. (2013). *Forum*, nr 5.

Streszczenie

Odpowiedzialność w działalności gospodarczej – zdaniem Jana Pawła II – może się urzeczywistniać jako prawda w ustroju gospodarczym, w którym podmiotowość i wolność pracy człowieka dominuje nad kapitałem oraz własnością narzędzi produkcji i ziemi. Jest to możliwe tylko w społeczeństwie, w którym istnieją wolność pracy, przedsiębiorczość i uczestnictwo. Celem artykułu jest poznanie przedsiębiorczości w świetle kryterium wolności i odpowiedzialności. Tezą opracowania jest uznanie odpowiedzialności jednostki, podmiotu, rządu, polityki za warunek konieczny do wykorzystania wolności. Koncepcja artykułu obejmuje spojrzenie na przedsiębiorczość jako czynnik wychodzenia z zacofania krajów, przy czym wskazano na rzadko podnoszoną kwestię naturalnych (geograficznych) barier bogactwa i zacofania, jakim jest położenie krajów na mapie świata.

Paradygmat odpowiedzialności w gospodarce rozszerzono na naukę, w tym zwłaszcza na filozofię, która jest świadectwem myślenia i objaśnia możliwość wychodzenia człowieka z kryzysu nadziei, o wiele poważniejszego niż kryzys finansowy. Paradygmat wolności sprowadzono do zasady sprawiedliwości, uznając niesprawiedliwość za przyczynę nędzy narodów, a sprawiedliwość za warunek wykorzystania przedsiębiorczości w podnoszeniu bogactwa. Artykuł ma charakter koncepcyjny i teoretyczny, stanowi rozwinięcie problematyki przedsiębiorczości, podejmowanej już w innych publikacjach. Wartością dodaną artykułu jest wykorzystanie teorii zacofania Gerschenkrona, teorii bogactwa i nędzy Landesa, dorobku filozofii odpowiedzialności Tischnera oraz teorii sprawiedliwości de Soto oraz konstytucji wolności Hayeka, w zakresie, na jaki pozwoliła objętość artykułu.

Słowa kluczowe: przedsiębiorczość, zacofanie, wolność, odpowiedzialność, sprawiedliwość.

Responsibility, freedom, justice, efficiency and entrepreneurship

Summary

According to John Paul II, responsibility in the economic activity can be realized as truth within the economic structure, in which subjectivity and freedom of labor prevails over capital and the ownership of production and land. This situation is possible in a society characterized by the existence of freedom of labor, entrepreneurship and participation.

The goal of this article is to define and recognize entrepreneurship in the light of freedom and responsibility criteria. The thesis devised in this article acknowledges responsibility of a subject, government and policy as an essential condition for applying freedom.

The concept of this article is based on the following viewpoint: entrepreneurship is a decisive factor in helping to overcome underdevelopment in many countries. It is worth mentioning that this article deals with issues that are often omitted in many elaborations, namely the geographic location of individual countries which is a natural barrier to development and wealth.

The paradigm of economic responsibility has been extended into science, especially philosophy, which serves as the testimony of thinking and elucidates the possibility of a man's fate crisis, which is subsequently more serious than a financial crisis. The freedom paradigm is defined on the basis of the justice principle, which means that injustice is the main cause of nations' poverty, while justice is an essential condition for utilizing entrepreneurship as a factor that helps to attain wealth.

This article is theoretical and conceptual, and constitutes development of entrepreneurship issues that have been already undertaken in numerous publications.

The added value of this article is the application of Gerschenkron Underdevelopment Theory, Landes Wealth and Poverty Theory, the philosophical contribution of responsibility (Tischner) as well as de Soto Justice Theory and Hayek Freedom Constitution. The aforementioned issues are discussed in general, due to the volume restrictions of this article.

Keywords: entrepreneurship, underdevelopment, freedom, responsibility, justice.

JEL: D01, E21, E71, Q58.